

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВА

УДК 342.7

DOI: 10.31359/1993-0909-2023-30-2-15

Олег Сергійович Гиляка

Національна академія правових наук України

Харків, Україна

Кафедра міжнародного приватного права та порівняльного правознавства

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Харків, Україна

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ: АНАЛІЗ ДЕЯКИХ КРИТИЧНИХ ПРОБЛЕМ ЦИФРОВОЇ ЕРИ

Анотація. У статті досліджуються окремі аспекти прав людини в умовах цифровізації. В умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, коли кіберпростір стає платформою взаємодії громадян, суспільства та держави, виникає необхідність переоцінки традиційних підходів до реалізації прав через цифрові комунікації. Мета дослідження полягає у здійсненні теоретико-правового аналізу впливу новітніх технологій на права людини, виокремлення проблемних питань, які виникають у цій сфері та визначення тенденцій їх подальшого розвитку в умовах цифровізації. Для досягнення поставленої мети у роботі використовується система методів наукового пізнання, зокрема загальнонаукові, приватні, а також спеціально-юридичні. Зроблено висновок, що цифрові технології змінили засоби, за допомогою яких, з однієї сторони, можливості людини значно зросли, однак такі новітні засоби викликають й масові порушення прав людини по всьому світу. Інтернет став незамінним інструментом для реалізації низки прав людини та прискорення економічного розвитку. Проте щодня з'являються нові факти того, як через цифрові технології порушуються права людей. Погляд на нові технології з правової точки зору вимагає попереднього розуміння того, що їх використання призвело не лише до соціально-економічного прогресу, але й суттєво вплинуло та створило проблеми для обширного каталогу прав людини. Визнаючи, що цифрові технології поступово заволоділи всіма аспектами людського існування в розвиненому суспільстві, люди неминуче задаються питанням про зв'язок, який виникає між цими технологіями та захистом прав людини. Аргументовано, що дотримання фундаментальних прав і свобод людини певною мірою залежить від досконалості тих нормативних актів та правових механізмів, які регулюватимуть сферу штучного інтелекту. Запропонований Європейською комісією проект постанови Європейського парламенту та Ради, що встановлює уніфіковані правила для штучного інтелекту (Акт про штучний інтелект) та вносить поправки до деяких законодавчих актів ЄС, є важливим етапом у формуванні правових засад регулювання застосування систем штучного інтелекту, які мають протистояти виклику часу, збалансовано захистити фундаментальні права, забезпечити правову визначеність та стимулювати інновації. Встановлено, що в умовах цифровізації

значні обсяги персональних даних зберігаються у формі, доступній для передачі, поширення чи обміну на різних рівнях, в тому числі транснаціональному. Проте, такі процеси можуть бути ризикованими з погляду захисту персональних даних.

Ключові слова: права людини, новітні технології, цифровізація, цифрові права, інформаційні технології.

Oleh S. Hyliaka

National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine
Department of Private International and Comparative Law
Yaroslav Mudryi National Law University
Kharkiv, Ukraine

THE LATEST TECHNOLOGIES AND HUMAN RIGHTS: AN ANALYSIS OF SOME CRITICAL ISSUES OF THE DIGITAL ERA

Abstract. *The article examines certain aspects of human rights in the conditions of digitalization. In the conditions of the rapid development of information and communication technologies, when cyberspace becomes a platform for the interaction of citizens, society and the state, there is a need to reevaluate traditional approaches to the realization of rights through digital communications. The purpose of the research is to carry out a theoretical and legal analysis of the impact of the latest technologies on human rights, to identify problematic issues that arise in this area and to determine the trends of their further development in the conditions of digitalization. To achieve the set goal, the work uses a system of methods of scientific knowledge, in particular, general scientific, private, as well as special legal methods. It is concluded that digital technologies have changed the means by which, on the one hand, human capabilities have increased significantly, but such new means also cause massive violations of human rights around the world. The Internet has become an indispensable tool for realizing a number of human rights and accelerating economic development. However, new facts emerge every day about how digital technologies violate people's rights. Viewing new technologies from a legal perspective requires a preliminary understanding that their use has not only led to socio-economic progress, but has also significantly affected and challenged an extensive catalog of human rights. Recognizing that digital technologies have gradually taken over all aspects of human existence in developed societies, people inevitably wonder about the relationship that emerges between these technologies and the protection of human rights. It is argued that the observance of fundamental human rights and freedoms to a certain extent depends on the perfection of those normative acts and legal mechanisms that will regulate the field of artificial intelligence. The draft resolution of the European Parliament and the Council, proposed by the European Commission, establishing unified rules for artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending some EU legislative acts, is an important stage in the formation of the legal framework for the regulation of the use of artificial intelligence systems, which must withstand the challenge of time, balanced to protect fundamental rights, ensure legal certainty and stimulate innovation. It has been established that in the conditions of digitization, significant volumes of personal data are*

stored in a form available for transfer, distribution or exchange at various levels, including transnational. However, such processes can be risky from the point of view of personal data protection.

Key words: *human rights, the latest technologies, digitalization, digital rights, information technologies.*

ВСТУП

Сьогодні весь світ перебуває в стані суттєвих суспільних змін, спричинених швидким розширенням цифрової інфраструктури та впровадженням цифрових технологій. В цьому контексті захист прав людини залежить насамперед від здатності правильно усвідомити, як необхідно захищати права людини в цифровому контексті. Такі кроки потребують ретельного осмислення та аналізу, адже процеси цифровізації на багато кроків попереду аніж їх правове врегулювання.

Цифрові технології змінили засоби, за допомогою яких, з однієї сторони, можливості людини значно зросли, проте такі новітні засоби викликають й масові порушення прав людини по всьому світу. Інтернет став незамінним інструментом для реалізації низки прав людини та прискорення економічного розвитку. Проте щодня з'являються нові факти того, як через цифрові технології порушуються права людей – заборони соціальних мереж та порушення конфіденційності, масові електронні стеження за громадянами, справи щодо права бути забутим в мережі Інтернет, дезінформація, фейкові новини та висловлювання ненависті в мережі. І такий список можна продовжувати. Ні одна політична, соціальна чи правова інституція не встигають за цим переходом, і розуміння того, як захищати права людини, зазнає серйозних викликів.

Погляд на нові технології з правової точки зору вимагає попереднього розуміння того, що їх використання призвело не лише до соціально-економічного прогресу, але й суттєво вплинуло та створило проблеми для обширного каталогу прав людини. Визнаючи, що цифрові технології поступово заволоділи всіма аспектами людського існування в розвиненому суспільстві, люди неминуче задаються питанням про зв'язок, який виникає між цими технологіями та захистом прав людини.

Будь-який аналіз зв'язку між новими технологіями та правами людини є надзвичайно складним і вимагає попереднього розуміння певних складових. По-перше, це еволюційний розрив між технічним прогресом та його правовим забезпеченням. Адаптація як національного, так і міжнародного права до досягнень науки і техніки часто буває надто повільною і, як наслідок, право не завжди в змозі адекватно врегульовувати ситуації, спричинені розвитком технологій. По-друге, зміни технологій демонструють тенденцію до розвитку на міжнародному рівні. Сучасні технології є продуктом цифровізації, і досить часто процес їх використання є можливим завдяки телекомунікаційним системам і комп'ютерним мережам. Таким чином, це потенційно може зашкодити правам людей діями осіб,

які управляють такими технологіями, але при цьому знаходяться в межах інших юрисдикцій.

Як ще свого часу зазначав Крістофер Вірамантрі, з початку індустріального суспільства мало уваги приділялося всебічному аналізу взаємозв'язку між технологічними інноваціями та реалізацією прав людини. Фактично, увага міжнародної спільноти до взаємозв'язку між новими технологіями та розвитком і реалізацією прав людини в сучасному суспільстві є відносно новою [1, с. 4].

І навіть через багато років ситуація у цьому питанні залишається незмінною. З однієї сторони, цифрові технології здійснюють позитивний вплив на реалізацію прав людини, відкриваючи нові можливості для їх забезпечення, захисту та створення нових напрямків міжнародного співробітництва в цій сфері. Цифровізація формує нові права, відкриває нові, часом достатньо несподівані, аспекти реалізації основних прав і свобод людини і громадянина. З іншої сторони, цифровізація здійснює й негативний вплив, створюючи нові загрози реалізації прав людини. Особливо негативний вплив викликає цифрова нерівність між державами та всередині країн, що в деякій мірі дискримінує певні групи населення, які не мають якісного доступу до цифрових технологій.

У цьому контексті найважливішим завданням правової науки стає розробка моделі правового регулювання використання цифрових технологій, що дозволило б дотримуватись балансу між збереженням фундаментальних суспільних та правових цінностей та розвитком нових технологій, спрямованих на покращення якості життя людей. Крім того, цифровізація та поширення нових технологій в економіці самі по собі стають новим викликом для розвитку права на сучасному етапі, що потребує всебічного теоретичного вивчення та аналізу.

Окрім аспекти впливу цифровізації на права людини стали предметом дослідження таких вітчизняних та зарубіжних учених, як О. Баранов [2], Н. Верлос [3], Д. Нерсесян [4], Х. Ніссенбаум [5], Д. Солове [6], Р. Тейлор [7], У. Чік [8] та інші. Незважаючи на те, що порушеною проблематикою займалася значна кількість науковців, багато її аспектів нині залишаються малодослідженими чи дискусійними, особливо в контексті постійної зміни відносин у цій сфері та відповідно необхідності оновлення законодавства. Крім того, тенденції розвитку правового регулювання технологій штучного інтелекту в Європейському Союзі та й усьому світі є досить динамічними, що потребує постійної уваги та проведення відповідних досліджень.

Мета дослідження полягає у здійсненні аналізу впливу новітніх технологій на права людини та пошуку шляхів унеможливлення їх негативних проявів.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Для здійснення дослідження було застосовано систему методів наукового пізнання, зокрема загальнонауковий діалектичний метод та загальнонауковий метод аналізу, методи узагальнення, дедукції, системно-структурний та порівняльно-

правовий методи. Загальнофілософський (універсальний) метод пізнання використовувався на всіх етапах пізнавального процесу.

Загальнонауковий діалектичний метод дозволив всебічно дослідити сутність прав людини в контексті розвитку цифрових технологій, проаналізувати найважливіші проблеми захисту прав, що виникли на сучасному етапі розвитку суспільства, сформулювати пропозиції, які можуть сприяти створенню найбільш ґрунтовної та ефективної системи захисту прав людини. За допомогою методу аналізу розкриті характерні ознаки та вивчені окремі особливості забезпечення прав людини в умовах цифровізації. Він надав змогу встановити, що вперше нормативне закріплення норм з правового регулювання захисту персональних даних відбулося в тих положеннях міжнародних договорів з прав людини, які гарантували право на приватність та визначити правові механізми та сучасні тенденції їх розвитку у сфері захисту персональних даних в умовах цифровізації. За допомогою методу узагальнення сформовано основні особливості та підходи, закріплені в міжнародних нормативних актах щодо захисту персональних даних.

За допомогою системно-структурного методу ми описали та проаналізували правове забезпечення реалізації прав у контексті цифровізації соціального життя суспільства. Метод дедукції надав можливість на основі загального терміну «право на приватність» зробити висновок, що відповідно до європейського підходу, захист персональних даних впливає із права на захист приватного життя. Відповідні питання займають важливе місце у діяльності Європейського Союзу та таких організацій, як Організація Об'єднаних Націй та Рада Європи. Порівняльний метод пізнання надав можливість виявити підходи до захисту прав людини та впливу на них новітніх технологій в окремих країнах світу.

У статті застосовувались також й спеціально-юридичні методи, зокрема формально-юридичний і системно-структурний, які було використано під час розробки та вивчення термінологічного апарату даної роботи, а саме при з'ясуванні та розкритті особливостей правових підстав для обмеження використання персональних даних.

Нормативна база для цього дослідження включає міжнародні акти та нормативно-правові акти України, зокрема: Конституція України від 28 червня 1996 року [9], Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 р. [10], Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [11] та Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28 січня 1981 р. [12].

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Першочерговим викликом у сфері прав людини в умовах цифровізації є потенційна загроза щодо їх забезпечення при використанні технологій штучного інтелекту (*далі – ШІ*). Всі усвідомлюють величезний потенціал ШІ, його здатність змінити на краще життя людей, розширюючи, наприклад, рівний доступ до державних по-

слуг, таких як охорона здоров'я, освіта, соціальна допомога чи громадський транспорт. Проте більшість також усвідомлює, що ШІ може спричиняти нерівність, концентруючи багатство, ресурси та повноваження з прийняття важливих рішень в руках тих, хто ним управляє. Разом з тим ці технології при неналежному правовому врегулюванні їх застосування можуть суттєво порушувати права людини.

Щодо вирішення тих чи інших правових питань, які виникають щодо використання технологій штучного інтелекту, значний інтерес становить внесена Європейською комісією у квітні 2021 року пропозиція щодо створення правової бази для регулювання штучного інтелекту. Запропонований Європейською комісією проект постанови Європейського Парламенту та Ради, що встановлює уніфіковані правила для штучного інтелекту (Акт про штучний інтелект) [13] та вносить поправки до деяких законодавчих актів Союзу покликаний закласти правові основи використання технологій ШІ та є результатом більш ніж двох років аналітичної роботи, до якої були залучені вчені, представники держав-членів ЄС, бізнесу, громадськості, неурядові організації.

Зазначаючи в преамбулі документа позитивний економічний та соціальний ефект, який може мати впровадження технологій ШІ, автори звертають увагу і на той факт, що ці ж технології несуть із собою певні ризики як для окремих людей, так і для суспільства в цілому. Як одне з ключових вихідних положень розвитку ШІ називається його людиноцентричність (human-centric), яка розкривається як впевненість людей у тому, що технології ШІ будуть безпечні та розвиватимуться відповідно до законодавства, з дотриманням фундаментальних прав людини.

Концептуальною основою проекту Акту про ШІ послужив ризик-орієнтований підхід – усі системи ШІ розділені на три групи залежно від ступеня ризику, який несе з собою їх використання: 1) неприйнятний ризик; 2) високий ризик; 3) низький чи мінімальний ризик.

Розділ 4 документа забороняє певні види діяльності, пов'язані з ШІ, у зв'язку з неприйнятним ризиком їх застосування. Зокрема, забороні підлягають:

1) застосування технологій ШІ, що використовують методики впливу на підсвідомість людини поза її усвідомленням, з метою істотно вплинути на її поведінку таким чином, який завдає або може завдати цій або іншій людині фізичної чи психологічної шкоди;

2) використання ШІ, що використовує будь-яку вразливість певної групи людей у зв'язку з їх віком, розумовими або фізичними розладами з метою істотно вплинути на поведінку особи, що належить до цієї групи та завдає або може завдати цій чи іншій людині фізичної чи психологічної шкоди;

3) використання органами державної влади або від їх імені технологій ШІ з метою оцінки або класифікації надійності фізичних осіб протягом певного періоду часу на основі їх соціальної поведінки або особистих характеристик

із застосуванням соціального рейтингу, що веде до одного або одразу двох таких результатів:

- негативне або несприятливо відношення до окремих фізичних осіб чи їх груп у соціальному контексті, яке не виправдовує ті цілі, з метою яких інформація збиралася або оброблялася;

- негативне або несприятливе відношення до окремих фізичних осіб чи їх груп, непропорційне їх соціальній поведінці або суспільній небезпеці;

4) використання систем дистанційної біометричної ідентифікації в реальному часі в місцях, відкритих для загального доступу, з метою охорони правопорядку, за винятком випадків, коли це необхідно для:

- пошуку жертв злочинів, зокрема зниклих дітей;
- запобігання конкретній, неминучій загрозі життю або безпеці фізичних осіб або теракту;

- розшуку, ідентифікації чи переслідуванню злочинця чи підозрюваного у скоєнні тяжкого злочину.

Щоб забезпечити орієнтований на людину та етичний розвиток ШІ в Європі, у травні 2023 року депутати Європейського Парламенту схвалили нові правила прозорості та управління ризиками для систем ШІ та внесли цей же акт в оновленій редакції [13]. Комітет внутрішнього ринку та Комітет громадянських свобод ухвалили проект мандату на переговори щодо перших в історії правил штучного інтелекту. У своїх поправках до пропозиції Комісії євродепутати прагнуть, щоб системи ШІ контролювали люди, такі технології були безпечними, прозорими, недискримінаційними та екологічно чистими. Вони також хочуть встановити єдине визначення штучного інтелекту, як технологічно нейтральне, щоб його можна було застосовувати до систем штучного інтелекту в майбутньому на всіх рівнях.

У запропонованих Правилах дотримуються підходу, що ґрунтується на оцінці ризику, і встановленні зобов'язання для постачальників і користувачів залежно від рівня ризику, який може створити ШІ. Системи штучного інтелекту з неприйнятним рівнем ризику для безпеки людей будуть суворо заборонені, включно з системами, які використовують підсвідомі або цілеспрямовані маніпулятивні методи, використовують вразливі місця людей або використовуються для соціального оцінювання (класифікація людей на основі їхньої соціальної поведінки, соціально-економічного статусу, особистої характеристики).

Документом суттєво оновлюється список заборон на нав'язливе та дискримінаційне використання систем ШІ, таких як:

- системи дистанційної біометричної ідентифікації «в режимі реального часу» у загальнодоступних місцях;

- «поштові» системи дистанційної біометричної ідентифікації, за винятком правоохоронних органів для переслідування небезпечних злочинців й лише після судового дозволу;

- системи біометричної категоризації з використанням чутливих характеристик (зокрема стать, раса, етнічна приналежність, громадянство, релігія, політична орієнтація);
- прогнозні поліцейські системи (на основі профілювання, місцезнаходження або злочинної поведінки у минулому);
- системи розпізнавання емоцій в правоохоронних органах, прикордонному управлінні, на робочому місці та в закладах освіти;
- невідбиркове збирання біометричних даних із соціальних мереж або записів із камер відеоспостереження для створення баз даних розпізнавання обличчя (як прояв порушення права людини на приватне життя).

Також розширено класифікацію територій високого ризику, включивши в неї шкоду здоров'ю людей, безпеці, основним правам або навколишньому середовищу. Додано системи штучного інтелекту для впливу на виборців у політичних кампаніях і системи рекомендацій, які використовуються платформами соціальних мереж до списку високого ризику.

Крім того, включено зобов'язання для постачальників базових моделей – нової розробки у сфері штучного інтелекту – які мали б гарантувати надійний захист основних прав, здоров'я, безпеки та навколишнього середовища, демократії та верховенства права. Їм необхідно буде оцінити та зменшити ризики, дотримуватись вимог щодо дизайну, інформації та навколишнього середовища та зареєструватися в відповідній базі даних ЄС.

Моделі генеративної основи, такі як чат GPT, повинні відповідати додатковим вимогам щодо прозорості, зокрема щодо відображення інформації про те, що контент був створений ШІ, з метою запобігання створенню незаконного вмісту та захисту авторського права.

Депутати Європарламенту мають намір розширити право громадян подавати скарги на системи ШІ для того, щоб вони могли отримувати пояснення щодо рішень, які засновані на системах високого ризику штучного інтелекту та суттєво впливають на їх права.

Загалом, станом на сьогоднішній день, ризики порушення прав і свобод громадян (зокрема недоторканності приватного життя), що виникають у зв'язку із застосуванням систем ШІ, очевидні та не викликають сумнівів. Від того, як у правовому полі буде вирішено ці питання, багато в чому залежить правова картина світу у найближчому майбутньому.

Таким чином, дотримання фундаментальних прав і свобод людини певною мірою залежить від досконалості тих нормативних актів та правових механізмів, які регулюватимуть сферу ШІ. Запропонований Європейською комісією проект постанови Європейського парламенту та Ради, що встановлює уніфіковані правила для штучного інтелекту (Акт про штучний інтелект) та вносить поправки до деяких законодавчих актів ЄС, є важливим етапом у формуванні правових засад регулювання застосування систем штучного інтелекту, які мають проти-

стояти виклику часу, збалансовано захистити фундаментальні права, забезпечити правову визначеність та стимулювати інновації.

Ще однією категорією, яка потребує аналізу, є реалізація цифрових прав в умовах подальшого розвитку новітніх технологій. На сучасному етапі поняття «цифрові права» все активніше вводиться в обіг. Так, під цим поняттям Девід Нерсесян розуміє права в мережі Інтернет, права в режимі онлайн або під час комунікації з використанням цифрових технологій, та інші права, що виникають у цифровому середовищі [4, с. 847].

Річард Тейлор деталізує таке визначення та зазначає, що цифрові права людини – це конкретизація (через нормативні акти чи акти правозастосування) універсальних прав людини, гарантованих міжнародним правом та конституціями держав, щодо потреб людини та громадянина в суспільстві, заснованому на інформації. Цифрові права – це права людей на доступ, використання, створення та публікацію цифрових творів, на доступ і використання комп'ютерів та інших електронних пристроїв, а також мереж зв'язку, зокрема, мережі Інтернет [7, с. 9].

Слушно зазначає Наталя Верлос, що, незважаючи на дискусійність визначеної проблеми, розвиток цифрових технологій реально впливає на розвиток конституційних прав людини, необхідність доктринального переосмислення та оптимізації нормативного врегулювання, та наголошує на необхідності виділення окремої групи «цифрових прав», до яких варто віднести: право на доступ до електронних пристроїв та телекомунікаційних мереж (Інтернет), право на захист персональних даних, право на інформаційне самовизначення (ідентифікацію), право на анонімність, право на забуття, право на вільну передачу та поширення інформації та ін. [3, с. 129] Водночас Н. Верлос пропонує враховувати в процесі здійснення конституційно-правової модернізації можливість та необхідність реалізації фундаментальних прав людини, які вже визначені в Конституції України, але реалізуються в умовах цифровізації [3, с. 130].

Проте категорія «цифрові права» не закріплена в законодавстві та доктрині, оскільки виникають проблеми визначення особливостей та змісту цифрових прав у цифровому середовищі, тому розуміння поняття цифрових прав залишається актуальним.

Ідея універсальності прав людини може бути гармонійно пов'язана з нейтральністю та універсальністю цифрових технологій. Сутність людини та її базові потреби в епоху цифровізації навряд чи зміняться, як і цінності, пов'язані з ними. Саме права людини можуть стати об'єднуючою цільовою перспективою при визначенні ставлення до різних технологій, що передбачає аналіз того, відповідає чи не відповідає їх використання основним правам людини [14, с. 136].

При обговоренні захисту цифрових прав обов'язково слід звернути увагу на використання технологій розпізнавання обличчя і отриманих зображень громадян. Ці дані повинні бути надійно захищені, а отже принцип безпеки даних,

отриманих за допомогою технологій розпізнавання, необхідно законодавчо закріплювати.

В цифровому середовищі вкрай вразливою є приватність особи, а тому право на забуття є одним з основних прав, які також вимагають деталізованих юридичних гарантій. В мережі Інтернет через відносну саморегуляцію та легкий доступ виробились специфічні підходи до використання персональної інформації, зокрема через листування, які використовуються в комерційних цілях та для розвитку інтернет-ресурсів. Сфера приватного життя стає більш відкритою, і цей процес може стати незворотнім через неможливість видалити певну інформацію, що зрештою зробить право на забуття умовним, оскільки гарантувати це право буде вкрай важко. Тому право на видалення певної інформації, воно ж право на забуття, повинно стати базовим у цьому питанні.

Також потребує вирішення проблема цифрової нерівності, яка має свій прояв не тільки у відсутності базової можливості для деяких громадян використовувати нові технології, але й у різних рівнях цифрової грамотності населення, і створює ще одну серйозну загрозу – громадяни не можуть протистояти телефонному або інтернет-шахрайству не тільки тому, що люди не знають, як поводитися в такій ситуації, а й тому, що люди не знають про існування такої шахрайської практики [8, с. 186].

В умовах цифровізації значні обсяги персональних даних зберігаються у формі, доступній для передачі, поширення чи обміну на різних рівнях, в тому числі транснаціональному. Проте, такі процеси можуть бути ризикованими з погляду захисту персональних даних.

Захист персональних даних першочергово передбачає забезпечення їх конфіденційності, безпечного поширення та захисту від несанкціонованого використання. В цьому контексті цифрова трансформація створює ряд викликів щодо належного зберігання та використання даних, їх достовірності та забезпечення захисту.

Хелен Ніссенбаум наголошує, що недоторканність приватного життя – це не право на секретність чи контроль, а право на належний потік особистої інформації. Це означає, що залежно від ситуації та контексту, людина може оцінити та вирішити, чим поділитися з іншими у цифровому середовищі. Людина має право знати, як і для яких цілей використовуються її дані, хто і як довго їх зберігає, а також кому доступна така інформація, а тому людина повинна мати можливість звернутись про видалення особистих даних або їх виправлення [5].

У ст. 12 Загальної декларації прав людини встановлено, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання в його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань [10].

Згідно зі статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [11] право на захист щодо обробки персональних даних є частиною права

на повагу до приватного та сімейного життя, до житла та кореспонденції. Конвенція Ради Європи від 28 січня 1981 року № 108 «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних» [12] – перший міжнародний юридично зобов'язальний документ, який стосується виключно питань захисту персональних даних. Конвенція пройшла процес оновлення, який було завершено прийняттям Протоколу про внесення змін до Конвенції СETS № 223 [15].

Регламентом 2016/679 Європейського Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб стосовно обробки персональних даних та про вільне переміщення таких даних, а також про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) [16] передбачаються відповідні повноваження для моніторингу та забезпечення дотримання правил захисту персональних даних та санкції за їх порушення в державах-членах. Документом зазначається, що обробка персональних даних є законною тільки в тому разі і в тій мірі, в якій виконується щонайменше одна з таких умов:

- суб'єкт персональних даних дав згоду на обробку своїх персональних даних для однієї чи кількох конкретних цілей;
- обробка персональних даних є необхідною для виконання договору, в якому суб'єкт даних є стороною або з метою вжиття заходів на прохання суб'єкта даних для укладення договору;
- обробка персональних даних є необхідною для відповідності юридичним зобов'язанням, покладеним на контролера;
- обробка персональних даних є необхідною для захисту важливих інтересів суб'єкта, його даних або іншої фізичної особи;
- обробка персональних даних є необхідною для виконання поставленого завдання, що проводиться в інтересах суспільства або під час виконання службових обов'язків, покладених на контролерів;
- обробка персональних даних є необхідною для цілей захисту законних інтересів, які переслідує контролер або третя сторона, за винятком випадків, коли такі інтереси перекриваються інтересами основоположних прав і свобод суб'єкта даних, який потребує захисту персональних даних, зокрема, коли суб'єктом даних є дитина.

Стаття 32 Конституції України [9] проголошує, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Саме ці норми Конституції становлять основу для побудови та розвитку національного законодавства щодо захисту персональних даних.

Інколи трапляються ситуації, коли права людини вступають між собою в певний конфлікт. І процеси цифровізації та розвитку нових технологій створюють для цього сприятливе середовище. Так, однією з ситуацій подібного роду є кон-

флікт між правом на захист персональних даних та правом на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. У цьому контексті простежується тісний зв'язок захисту персональних даних та поваги до приватного життя. У практиці Європейського суду з прав людини виявлено цілу низку обставин, які підлягають врахуванню при визначенні справедливого балансу між правом на свободу вираження поглядів та правом на повагу до приватного життя, зокрема: чи становить дискусія суспільний інтерес; чи йдеться про публічну особу, і якщо так, то наскільки вона відома; який був спосіб отримання інформації, чи вона достовірна; якими були форма та наслідки публікації; чи було серйозним покарання [17]. При цьому необхідно враховувати і цінність репутації, яка тісно пов'язана з правом на повагу до приватного життя і користується правовим захистом [18, с. 38].

Окрему проблему становлять сучасні агресивні підходи щодо збору персональної інформації. Основною умовою доступу до продуктів та сервісів з використанням програмного забезпечення є згода із запропонованими правилами користування, яка досить часто є засобом отримання персональних даних користувача. Безкоштовне користування певними послугами та цифровими продуктами фактично надається в обмін на доступ до персональних даних. Можлива загроза конфіденційності користувача та негативні наслідки, які можуть виникнути в зв'язку з цим у майбутньому, розробники програмного забезпечення намагаються компенсувати перевагами свого продукту, такими як доступ до важливої інформації, активну соціальну взаємодію, новими прогресивними технологіями тощо [6, с. 44].

Держави в усьому світі першочергово звертаються до цифрових технологій, щоб зробити державу економічно розвиненою та забезпечити добробут громадян. Однак досить часто це порушує принципи захисту даних та права людини на недоторканність приватного життя. Необхідно оцінювати ризики при обробці персональних даних, а особливо тієї, яка може становити високий рівень загрози для прав і свобод людини. Це вкрай важливо у випадку впровадження нових технологій, роботи з інформацією вразливих груп населення. У країнах, де прийнято закон про захист персональних даних, здебільшого пропонується проводити постійне оцінювання ризиків, адже це дієвий інструмент, який допомагає уникнути порушень прав і свобод людини.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз дає змогу усвідомити, наскільки сьогодні вкрай важливо переосмислити права людини в умовах цифровізації та розвитку новітніх технологій, які відбуваються у суспільстві, адже будь-які спроби говорити про нові технології як такі, що є абсолютно безпечними та не впливають на права людини, є абсолютно неправильними. Асоціація таких технологій з повною відповідністю стандартам прав людини або, навпаки, коли цифрові технології сприймаються

як тоталітарні інструменти, які ставлять під загрозу демократію через тотальний контроль, є певною маніпуляцією.

Незважаючи на те, що новітні технології не можна вважати абсолютно нейтральними, їх необхідно досліджувати з огляду на економічний, соціальний і політичний контекст, у якому вони розвиваються. Оскільки технології весь час зазнають змін, їхній вплив на життя людей і суспільства здебільшого буде залежати від того, як вони формуватимуться під впливом багатьох факторів, основну роль серед яких, безумовно, відіграватиме правове врегулювання.

У цьому відношенні підхід до забезпечення фундаментальних прав має бути першочерговим. Проте й тут варто враховувати, що такі права не залишаються незмінними, вони еволюціонують та відображають розвиток суспільства, розвиваються, переходячи в сферу новітніх технологій.

І важливим кроком, який необхідно зробити усій міжнародній спільноті на цьому шляху, має стати ефективне сприяння регулятивним процесам, які могли б рухатися так само швидко, як впровадження цифрових інструментів, задля запобігання конфліктам і забезпечення відповідного балансу між правами людини. Лише тоді люди зможуть повноцінно реалізовувати свої права в цифровій сфері, а відносини між новими технологіями та правами людини зможуть набути рис конструктивного партнерства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Weeramantry C. G. *The impact of technology on human rights: global case-studies*. Tokyo : UNU Press, 1993., 322 p.
- [2] Баранов О. А. *Правове забезпечення інформаційної сфери: теорія, методологія і практика* : монографія. Київ : Едельвейс, 2014. 434 с.
- [3] Верлос Н. В. Конституціоналізація цифрових прав людини: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2020. №2. С. 129–133.
- [4] Nersessian D. The law and ethics of big data analytics: A new role for international human rights in the search for global standards. *Business Horizons*. 2018. №61(6). P. 845–854
- [5] Nissenbaum H. Protecting Privacy in an Information Age: The Problem of Privacy in Public. *Law and Philosophy*. URL: <https://nissenbaum.tech.cornell.edu/papers/privacy.pdf> (дата звернення: 06.05.2023)
- [6] Solove D. The Myth of the Privacy Paradox. *The George Washington law review*. Washington, 2021. Vol. 89, №. 1. 51 p.
- [7] Taylor R. D. «Data localization»: The internet in the balance. *Telecommunications Policy*. 2020. Volume 44, Issue 8. P. 1–15
- [8] Chik W. B. Customary international law: Creating a body of customary law for cyberspace. Part 2: Applying custom as law to the Internet infrastructure. *Computer Law & Security Review*. 2010. №26 (2). P. 185–202
- [9] Конституція України : Закон України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
- [10] Загальна декларація прав людини ООН від 10.12.1948. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015 (дата звернення: 12.05.2023)

- [11] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 11.05.2023)
- [12] Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних. Страсбург, 28.01.1981. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_326 (дата звернення: 17.05.2023)
- [13] Proposal for a Regulation of The European Parliament and of The Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts. COM/2021/206 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52021PC0206> (дата звернення: 13.05.2023)
- [14] Vigouroux N., Campo E., Vella F., Caroux L., Sacher M., Istrate D., Van den Bossche A. Multimodal observation method of digital accessibility for elderly people. *IRBM*. 2021. №42 (3). P. 135–145.
- [15] Protocol amending the Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data (CETS № 223). URL: <https://rm.coe.int/16808ac918> (дата звернення: 22.05.2023)
- [16] Регламент Ради ЄС 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних та про вільний рух таких даних, а також про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент захисту даних). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=EN> (дата звернення: 23.05.2023)
- [17] Axel Springer AG v. Germany. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 7 February 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-109034> (дата звернення: 01.06.2023)
- [18] Marton E. Violations of Personality Rights through the Internet: Jurisdictional Issues under European Law. Baden-Baden, 2016. 384 p.

REFERENCES

- [1] Weeramantry, C. G. (1993). *The impact of technology on human rights: global case-studies*. Tokyo: UNU Press.
- [2] Baranov, O. A. (2014). *Legal support of the information sphere: theory, methodology and practice*. Kiev: Edelweiss.
- [3] Verlos, N. V. (2020). Constitutionalization of digital human rights: domestic practice and foreign experience. *Journal of the Kyiv University of Law*, 2, 129–133.
- [4] Nersessian, D. (2018). The law and ethics of big data analytics: A new role for international human rights in the search for global standards. *Business Horizons*, 61(6), 845–854
- [5] Nissenbaum, H. Protecting Privacy in an Information Age: The Problem of Privacy in Public. (2000, September). Retrieved from <https://nissenbaum.tech.cornell.edu/papers/privacy.pdf>.
- [6] Solove, D. (2021). The Myth of the Privacy Paradox. *The George Washington law review*. 89, 1. 51.
- [7] Taylor, R. D. (2020). «Data localization»: The internet in the balance. *Telecommunications Policy*, 44(8), 1–15.
- [8] Chik, W. B. (2010). Customary international law: Creating a body of customary law for cyberspace. Part 2: Applying custom as law to the Internet infrastructure. *Computer Law & Security Review*, 26(2), 185–202.
- [9] Constitution of Ukraine: Law of Ukraine. (1996, June). *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1996. №. 30. Art. 141.

- [10] UN Universal Declaration of Human Rights. (1948, December). Retrieved from http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015
- [11] Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. (1950, November). Retrieved from: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
- [12] Convention on the Protection of Individuals in Connection with Automated Processing of Personal Data. (1981, January). Retrieved from http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_326
- [13] Proposal for a Regulation of The European Parliament and of The Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts. (2021, April). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52021PC0206>
- [14] Vigouroux, N., Campo, E., Vella, F., Caroux, L., Sacher, M., Istrate, D. & Van den Bossche, A. (2021). Multimodal observation method of digital accessibility for elderly people. *IRBM*, 42(3), 135–145.
- [15] Protocol amending the Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data (CETS No. 223). (2018, October). Retrieved from <https://rm.coe.int/16808ac918>
- [16] EU Council Regulation 2016/679 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, as well as on the repeal of Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). (2016, April). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=EN>
- [17] Axel Springer AG v. Germany. Judgment of the Court (Grand Chamber) (2012, February). Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-109034>
- [18] Marton, E. (2016). *Violations of Personality Rights through the Internet: Jurisdictional Issues under European Law*. Baden-Baden

Олег Сергійович Гиляка

Кандидат юридичних наук, старший дослідник,
Начальник управління стратегічного розвитку
Національної академії правових наук України
61024, вулиця Пушкінська, 70, м. Харків, Україна
Доцент кафедри міжнародного приватного права і порівняльного правознавства
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
61024, вулиця Пушкінська, 77, м. Харків, Україна

Oleh S. Nyliaka

Candidate of Law, Senior Researcher
Head of the Strategic development department
of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine
61024, 70 Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine
Associate professor of the Department of Private International and Comparative Law
Yaroslav Mudryi National Law University
61024, 77 Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Гиляка О. С. Новітні технології та права людини: аналіз деяких критичних проблем цифрової ери. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. №2. С. 15–30.

Suggested Citation: Hyliaka, O. S. (2023). The latest technologies and human rights: an analysis of some critical issues of the digital era. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 30(2), 15–30.

Стаття надійшла / Submitted: 06/05/2023

Доопрацьовано / Revised: 06/06/2023

Схвалено до друку / Accepted: 30/06/2023